

KERESZTÉNYSÉG ÉS KULTÚRA

Ifjú költő: Orbán János Dénes

Orbán János Dénes költő, író, szerkesztő 1973-ban született, Brassóban, unitárius családban. Bölcsésztanulmányait Kolozsvárott, Szegeden és Bécsben végezte. Jelenleg Kolozsvárott él, az Erdélyi Híradó Kiadó igazgatója és az Irodalmi Jelen szerkesztője. Tíz kötete jelent meg. Több irodalmi díj mellett 2000-ben, Rómában, Európa bronzérmes fiatal költőjévé választották, és az akkor frissen Herder-díjazott Kertész Imre őt jelölte Herder-ösztöndíjra, Bécsben. 2002-ben a Magyar Állam írói és szerkesztői munkásságáért József Attila-díjjal tüntette ki. Legutóbbi kötetei: *Anna egy Pesti bárban* (összegyűjtött versek, 2002), *Teakönyv* (kötetlen írások, 2003), *Búbocska* (meseregény, 2005).

* * *

Orbán János Dénes Vajda Albert csütörtököt mond

Életem első tizennyolc évét, nagyon rövid kirucanásoktól eltekintve, Brassóban éltem le. Anyám negyvennyolc éves volt, midőn megszülettem, apám negyvenkilenc. Véletlenül fogantam, egy betegség után, mely rövid időre ismét megajándékozta anyámat, persze a tudta nélkül, az anyává levés lehetőségével. A maga kilencvenöt kilós nyugalomban anyám meg se pasztillázta a terhességet. Hat hónapos lehettem ott bent, midőn érezni kezdte a mocorgást, de terhességre nem gyanakodott. A házi orvos diadalmasan sütötte ki, hogy rosszindulatú rákos daganat feszegeti anyám alhasát, és mielőbbi műtétet javasolt. Életemet ápolónő keresztanyámnak köszönhetem, aki – hátha mégis – alapon befecskendezte anyám vizeletét a békába, melyben jobban bízott, mint az orvosokban meg műszereikben. Így legelőbb a béka értesült az eljövételről, tőle meg a keresztanyám, tőle anyám és anyámtól apám, aki majd megőrült az örömtől, biztosra vette, hogy két leány után immár föltétlenül fia lesz, szobrot akart emeltetni anyámnak, és váltig hajtogatta, hogy tudja ugyan, hogy az ilyen későn született kölykök vagy hülyék lesznek, vagy pedig lángelmék, de ő bizonyos abban, hogy az ő fia az utóbbi kategóriába fog tartozni.

A szülés zökkenőmentesen zajlott le, és kilenc éves koromig éltem ártatlan és javarészt felhőtlen gyermekkoromat. Virgonc voltam és agresszív, és tudásszomjam végtelen volt, így napjaim egyharmadát tanulva-olvasva, egyharmadát a sportpályán meg az összes létező fán töltöttem, a harmadik harmadot pedig édesen átaludtam.

A változás kilenc éves koromban következett be. A nap beosztása nem változott, csak a körülmények. Apám megbetegedett, egy infarktust követően bal fele megbénult, majd hat és fél éven keresztül nyomta az ágyat, egészen haláláig. Ez mindenképpen súlyos csapás volt; az anyagiak szempontjából is, főleg, hogy akkortájt kezdett szorulni a szocializmus satuja, ami többek között azt jelentette, hogy egy háromtagú család (a nővéreim már rég elrepültek) akár éhen is dögölhetett volna a betegnyugdíjból, melynek egyharmadát ráadásul gyógyszerre kellett költeni. Szerencsére a balkáni ember sokat kibír, s egy kis kertészkedésnek meg állattenyésztésnek és anyám ügyességének

köszönhetően végül is sosem volt üres az asztal. A földgázt meg a villanyt viszont könyörtelenül kikapocsiózták, és a nekünk kiszámított mennyiség csak arra volt elég, hogy egy szobát, a konyhát meg a fürdőszobát fűtsük-világítsuk, így mindhárman egy szobába szorultunk össze. Illetve inkább ketten apámmal, mert anyám egész nap a konyhában foglalatoskodott, meg sorban állt, a mindennapiért.

Ha már így alakult, apám azt tűzte ki célul, hogy megtöltsék elmémet tudománnyal és intelmekkel. Hat és fél évig mindennap órákon keresztül ültem a fotelban vagy az íróasztalomnál, vagy feküdtem az ágyban, olvastam, közben beszélgettem apámmal, és mindketten hallgattuk a Szabad Európa Rádiót. Nem tudom, hogyan tudtam egyszerre három fele figyelni, de ez akkor föl sem tűnt, magától értetődő volt, hogy mindig élénk agyam mindent magába szív.

Apám gáz- és vízvezeték-szerelő volt, meg ezermester. Tizenkilenc éves korában érkezett, faluról, egy öltönyruha, egy kezeslábas, néhány váltás fehérnemű és egy táskás szerszám büszke tulajdonosaként. Huszonöt éves korában már házat vett magának. Nem tudom, hogyan csinálta, hogy meggazdagodott – már amennyire meg lehetett gazdagodni a szocializmus ideje alatt egy megrögzött antikommunistának –, amellet pedig több száz előadást és mégannyi filmet nézett meg, betéve tudta válogatott könyvekből álló könyvtárát, és még mulatott, kirándult meg utazott, és több évig járt tánciskolába. Azóta is teljesen érthetetlen számomra elméjének működése. Minden különösebb végzettség nélkül bármihez értett. Még azzal is keresett pénzt, hogy tervrajzokat készített mérnökök számára; műszaki egyetemet végző nővéreimen, meg rajtam is, aki matematika-fizika szakra jártam, könnyedén segített, ha a reál tantárgyak buktatóit nem tudtuk legyőzni. Fejből, minden dokumentáció nélkül. Később, halála után bukkantram rá nagyon régi, nagyon jó és agyonolvasott matematika- meg fizikakönyvekre – annak idején valószínűleg egyedül képezte magát.

Kedvesnek viszont csöppet sem volt kedves. Szeszélyes volt, arrogáns, öntelt és durva. De soha nem ütött meg. Nem volt szabad tegezmem. Míg

meg nem betegedett, nem is nagyon szólított meg, inkább csak anyámon keresztül. „Mondd meg a gyermeknek, hogy...” Hőbortjairól, kalandjairól regényt lehetne írni – de azok már az anyám emlékei.

Emlékszem, nagyon vártam, hogy hazaérjek az iskolából, és betelepédhessek a fotelbe, olvassak és hallgassam apámat meg a Szabad Európát. Apám soha nem mesélt az életéről, legfeljebb utazásairól. De leginkább irodalomról, színházról, fizikáról, matematikáról, műszaki dolgokról. A Szabad Európa pedig mindenről.

Ha valakit-valamit dicsérni lehet az emberség, a kultúra és a magyarság (kétes fogalmainak) szolgálataért, akkor az a nyolcvanas évek Szabad Európa Rádiója. Nekünk, akkor és ott, Brassóban, a kulturálisan régóta lehanyagolt végvárban, a Medúza-arcú szocializmusban, bárkinél nagyobb szükségünk volt valamire, ami tudassa velünk: nem felejtettek el minket. Színház ritkán volt, templomba járni rühelltünk, a televízióban csak a szokásos hőbörgést láthattuk. Könyv az volt, rengeteg, de a Hangot, a Képet nem pótolhatta. A Szabad Európa Rádió kapcsolt össze a világ többi részével. A készülék ott állott apám ágyának párkányán; számomra érthetetlen kapcsolású kábelek, tranzisztorok, hurkok diadalmaskodtak a zavaró relék fölött, s a Szabad Európa hangja tisztán és diadalmasan töltötte meg a szobát, reggel öttől éjjel egyig. Hallgattam olvasás és beszélgetés közben, hallgattam félálomban és álmomban is. Politikát, történelmet, régi és új zenét, humort, műszakiakat és etikát és etikettet, mindent. Évek múltán egy-egy filmet nézve vagy könyvet olvasva hirtelen ráébredtem, hogy én ezt a filmet, ezt a könyvet hallottam, és szinte úgy hallottam, ahogy most látom vagy olvasom. Ha „ki mit tud” versenyeket nézek a tévében, és kisujjból rázom ki a választ szinte minden kérdésre, tudom, hogy ezt is a Rádióból tanultam.

Hallgattam és hallgattam Kovács Dénest, Molnár Györgyöt, Bányász Katót, mindenkit. És persze Vajda Albertet. És megtelt a szoba vidámsággal, és egy idő után már csak röhögni tudtunk a tragikus bábjátékon és két állandó főszereplőjén. Már régóta nem gyűlöltük őket, sőt, ha leléptek volna a színpadról, akkor elvesztettük volna kedvenc színészeinket. Olyan volt, mintha egy végtelen folytatásos filmet néznénk naponta, egy *Rémrendes családot* (igen, Al Bundy is a lábbeli-szakmában dolgozott). Ők fejlesztették ki a groteszk, az abszurd iránti affinitásunkat, a humorunkat. Nem véletlen, hogy a kelet-európai népeknek annyira jó a humoruk. Apám, aki mindaddig nem volt egy viccelődő típus, teljesen fölengedett, és életemben olyan jóízű röhögést nem hallottam, mint amilyen az övé volt. Persze ehhez kellett a Szabad Európa Rádió, mint a Nagy Felbujtó, meg az Optimista Megközelítés Professzora. Mert bármennyire tragikus is volt a kelet-európai helyzet – és ezt nem felejtette el hangsúlyozni – a Rádió mégis vidám volt, mert a Rádió tudta, hogy a nagy tragédiákat csak úgy lehet elviselni, ha gúnyt űzöl belőlük.

A családban mindenkinek megvolt a maga kedvence. Én Kovács Dénest szerettem, akit úgy képzeltem el, mint Mikszáth Kálmán és egy erős dohányos, öreg angol úriember kereszteződését. Anyám a fáradt és melankolikussá Molnár Györgyöt. Apám embere Vajda Albert volt. Valahányszor Vajda Albert megszólalt, apám arca fölragyogott; gyakran szinte eksztatikus állapotba került. Bár én is ked-

veltem Vajda Albertet, nem értettem apám rajongását: Vajda Albert szellemes volt, de nem briliáns, gyakran laposak, elcsépeltek voltak a tréfái. Most már inkább értem: a Vajda Albert szerkesztette *Slágerpatika* apám ifjúkorát elevenítette föl, a negyvenes évek fülledt tangóit, sanzonjait, a tánciskolát, a régi magyar filmeket, színdarabokat és operetteket, Karády Katalint, Jávor Pált, Sárdy Jánost. És midőn Vajda Albert mesélt, vagy bejátszotta a régi dalokat, apám emlékezett, mulatott és táncolt.

Keveset tudok Vajda Albertről. Talán zene- vagy librettószerző volt, meg humorista, ötvenhatban menekült el, és Floridában telepedett le. Ő szerkesztette a *Slágerpatikát*, és minden csütörtökön, a *Forgószínpad* című furcsaság-magazin végén, csütörtököt mondott. Azaz bejelentették, hogy „Vajda Albert csütörtököt mond”, és akkor Vajda Albert humoros eseteket mesélt, vagy vidám eszméket futtatott. Hogy például a „szálem álejkum” etimológiája: Mohamed próféta megkérdezte a piacon egy nénitől, hogy mi az, amit árul. „Szalámi az, lelkem” – felelte a néni. Meg ilyenek.

Midőn Vajda Albert csütörtököt mondott, pisszenni sem volt szabad.

Most, tizenannyi év után, Borgesba habarodva, mindent másképpen magyarázok.

Magyarázataim fantazmagóriák, költői örültségek. Apám, az ágyban fekvő, gondolkodó és emlékező apám most Funes, az emlékező. Ő a körkörös romok mágusa, aki megálmodott engem, hogy én újraálmodhassam őt. És másokat. A Szabad Európa Rádiót. Vajda Albertet, aki csütörtököt mond.

Az a „csütörtököt mondás” valami nagyon fontosat takarhatott, lehetetlen, hogy apám, Funes, Cinakán tévedett volna.

Egy késő nyári napon apám rosszul lett. Kihívtuk az orvost. A nap beragyogta a szobát, apám mégis jajgatott, hogy iszonyú sötétség van, húzzuk föl a redőnyöket. És hirtelen meghalt. Az orvosnak tíz percébe került, amíg kétségbeesett szív-masszázzsal föltámasztotta.

Még öt hónapig élt. Az öt hónap alatt kétnapon-ta egyszer ha megszólalt, akkor is egy-egy tómondat erejéig. Nem volt örült. Fölkelt, elvégezte a dolgát, evett. És bámult a semmibe, nagyon tiszta, nagyon kék és nagyon ragyogó szemekkel. Ha kérdeztük, nem felelt. Néhány év múlva, midőn két vagy három „van-e élet a halál után” típusú könyvet olvastam, eltűnődtem: talán látta azt a túlvilági fényt és azokat a leírhatatlanul szép réteket, melyekről a klinikai halálból visszatérők mesélnek? Valamit megtudott, valamit, ami beavatta és megnyugtatta hatvanöt viharos év után?

Időnként éreztem, hogy néz. Fölnéztem, és valóban: nézett, tisztán, és végtelen, néma szeretettel. Ahogy egy apa nézi jó úton haladó, szépen fejlődő, tizenöt éves kamaszfiát – nyugtáztam magamban, és boldogan mosolyogtam vissza.

Kétszer fordult elő, hogy artikulatlan üvöltés szakadt föl belőle. Nézett, és hirtelen eltorzult az arca, és üvöltött, valami dermesztő, földöntúli kétségbeeséssel. Nem segélykérés volt, ezt akkor is tudtam, ennek ellenére odaugrottam, és öleltem, simogattam, amíg megnyugodott. És mindkét alkalommal Vajda Albert éppen csütörtököt mondott, és apám, akit föltámasztása után is elöntött a melegség Vajda Albert hangjának hallatán, hihetetlen módon pont akkor üvöltött.

Talán volt valami összefüggés. Talán apám akkor, kétszer is megpróbálta elmondani nekem és csak nekem, hogy mit tudott meg ott. A végső igazságot illetve a mindent megfejtő és birtokló szót, vagy mondatot, mellyel legnagyobb kincsét, egyetlen fiát a világ urává tehetné volna. De nem mondhatta ki, mert megakadályozták, mert nem beavattal, olyannal, aki még nem halt meg, tilos volt közölni.

Talán az a szó vagy mondat Vajda Albert valamelyik csütörtököt mondásában volt elrejtve, és apám, Funes, Cinakán már régóta sejtette, s a tízperces halál alatt megtudottak bebizonyították azt.

Talán azt akarta mondani, amit a Mennyei Atya mondott Jézusnak, Nagycsütörtökön, a Gecsemáné kertben, a Fiú igazi beavatásakor.

Az egyik zsúfolt szobában most anyám lakik, egyedül, és éli az özvegyasszonyok sivár életét. A falakban talán még ott rezeg a Szabad Európa Rá-

dió hangja, s a hang által az egész világ; az esküvői fényképről apám hihetetlen szemei tüzelnek; a rádió most Bukarest meg Marosvásárhely lapos adásait bömböli, és csak a magnó, időnként, Karády Katalint és Sárdy Jánost.

A Szabad Európa Rádió megszűnt, Vajda Albert pár éve meghalt.

Nekem pedig két esélyem maradt. Megszerezni azon idők szabadeurópás csütörtökeinek hanganyagát, és ráérezni egy szóra, ami esetleg egy, a többtől egy kicsit eltérően hangsúlyozott létige, vagy kötőszó, vagy személyes névmás, vagy egy banális mondat, melyet százféleképpen lehet értelmezni. Vagy várni, hogy egyszer, valahol, valamikor, megszólal egy rég megszűnt adó, egy halott bemondó bejelenti, hogy Vajda Albert csütörtököt mond, és a rég meghalt Vajda Albert köhécsel egy kicsit, majd mondja a végső, az igazi, a Nagycsütörtököt.

Hidvégi Mikó Ferenc (1585–1635)

A 420 évvel ezelőtt született és 370 évvel ezelőtt elhalálozott Mikó Ferencnek az Unitárius Egyházhoz való tartozását többen megkérdőjelezték. Így például Szilágyi Sándor „Erdély irodalomtörténete” (1858) című munkájában, a történetíró Kemény Jánosra hivatkozva azt írta, hogy Mikó „unitárius, de valójában semmi religiójú ember”. Ezen ítéletét azal indokolta, hogy Mikó – szerinte – a különböző felekezetek tanításából egyéni hitvallást állított össze. Makkai László: „Bethlen Gábor krónikásai” (1980) c. könyvében Mikót „titkos szombatosnak” mondta.

A fenti és hasonló állításokat cáfolandó, Nagy János „Hidvégi Mikó Ferenc életrajza” (Ker. Magv. 1874. X. k.) és Gál Kelemen: „A kolozsvári unitárius kollégium története” (1935) Mikó vallására cselekedeteiből következtettek. Ugyanis a „névleg unitárius” Mikó az üldözések korában unitárius templomot és iskolát építtetett és nem egy esetben latba vetette befolyását az unitáriusok érdekében. A Mikó építtetett templom akkora erőt képviselt, hogy azt a térítő úton levő Keserű Dajka János református püspök sem merte bántani. Az iskola pedig egyike volt a XVII. sz. első harmadának legvirágzóbb iskoláinak, hol föntállásáig (1636) a legfelsőbb tudományokhoz tartozó tárgyakat is tanították. Gál Kelemen szerint Mikó 1633-ban tekintélyes összeget adott az unitárius iskolák segélyezésére, s ha még azt is hozzátesszük, hogy a temetésén résztvevő diákoknak 300 Ft-ot rendelt adományul, akkor jogosan feltehetjük a kérdést, hogy Mikó csak névleg volt-e unitárius vagy cselekedetei is annak bizonyították?

Mikó származásáról, családjáról, iskolázottságáról Nagy János említett életrajza alapján van tudomásunk. Eszerint apja, János, a Mihály és Básta korszak „hazafias pártjának” volt tagja, részt vett a schellenbergi csatában.

Mikó Ferenc kétszer nősült. Első felesége Tholdalagi Erzsébet (+1612), a második felesége Pókay Anna volt.

Mikó gyermekeveit Hidvégen, az apai háznál és Brassóban töltötte. Előbb Barcsai András, majd Bethlen Gábor udvarában teljesített apródi szolgálatot. Híve volt a törökpartí politikának. 1611-ben részt vett Bethlen Gábor Radul vajda ellen folytatott hadjáratában. Bethlen halála után (1629) özvegye,

Brandenburgi Katalin fejedelemsége érdekében, majd I. Rákóczi György híveként tevékenykedett. 1613 és 1634 között 13 alkalommal vezetett követséget: hétszer a Portára, 1-1 alkalommal a moldvai vajdához, a budai vezérpasához, II. Ferdinándhoz, Pozsonyba és Váradra. A követjárások veszélyével és az utazás viszontagságaival a Mikóról szóló irodalom nem foglalkozott. Azonban tudott, hogy hűségét és ügybuzgóságát a fejedelemnek minden alkalommal honorálták. Tisztségeiről szólva Csík-i vicekapitány (1611), Csík-Gyergyó-Kászon főkapitánya (1613) főudvarmester és kincstartó (1622) volt. Ami diplomáciai tevékenységének anyagi juttatását illeti, kapott birtokot Csíkban, Fejér és Fogaras megyében, Balázsfalván és Kolozsmonostoron.

Mikó Ferenc ismert történetíró volt. Makkai László Bethlen Gábor krónikásai felől szólva elmondta, hogy Erdélyben a magyar irodalomnak, a XVII. sz. elején új műfaja jött létre; a vezető közéleti embereknek a saját korukról szóló „Emlékirat”-a. Ennek a műfajnak volt első képviselője Mikó Ferenc, ki történetében a maga életében történt erdélyi dolgokat örökítette meg. Így 1584-1613-ig leírt események Básta korába és Bethlen Gábor dolgaiba engedett bepillantást. Bocskairól keveset írt, mert annak fejedelemsége idején nem tartózkodott Erdélyben. Báthori Gáborral a tisztelet és a ragaszkodás hangján szólt. Emlékiratát a Bethlen Gábornak ajánlta, az 1584 és 1613 közötti kor eseményeit tárgyalta munka „Erdélyországnak siralmas változásai” címet viselte. A kevésbé terjedelmes, olykor naiv és bánatos felkiáltásokkal tarkított munkát Szilágyi Sándor gazdag tartalmi mondanivalója miatt ítélte értékesnek. Nagy János az „egyenes indulattól és a dolgok cifrázása nélkül írt mondanivalót” értékelte nagyra.

Szilágyi Sándor jellemzése szerint Mikó Ferenc „értelmes, elmés, bátor, familiáris és jó hazafi” volt. E tulajdonságok ellenére azt írta, hogy „Isten ostora volt rajta, mert szerelmes szívet adott belé s ahhoz rútt természetet. Kisdéd, igen szórberborult, szóke és kékszemű volt”.

Halála 1635. július 15-én következett be Gyulafehérváron. Itt temették el a kistemplomban – az ország színe-java jelenlétében.

Kelemen Miklós